

УДК 371.146

М. ШЕРЕМЕТ

Відділ освіти Дніпропетровської райдержадміністрації
смт. Ювілейне, Дніпропетровський район, Дніпропетровська область

СУТНІСТЬ І ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються питання формування критичного мислення педагогів сучасної загальноосвітньої школи в контексті підвищення їх професійної майстерності.

Ключові слова: критичне мислення, розвиток.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку загальноосвітньої школи передбачає якісну зміну підходів до визначення його змісту. Це, насамперед, пов'язано з формуванням нової концепції загальної освіти, в основі якої знаходиться ідея розвитку особистості школяра.

Зазначене передбачає принципові зміни педагогічних і методичних підходів до процесу навчання, при яких знання може бути повноцінним тільки при включенні в процес його засвоєння механізмів розвитку особистості.

Розвиток особистості школяра в сучасних умовах є актуальним педагогічним питанням також і в зв'язку із тим, що на сучасному етапі загострилась наступна проблема: використання набутих знань в площині практичного застосування, вміння самостійно поповнювати й поглиблювати знання з різних інформаційних джерел тощо.

Отже, зважаючи на викладене вище, перед вчителями загальноосвітньої школи стоять більш складні задачі: розробка і використання таких методик і технологій навчання, які б забезпечили розвиток в школярів загальнометодичної культури і наукового світогляду до рівня, достатнього для формування таких особистісних якостей

© М. Шеремет, 2012

як свідоме набуття й віднаходження необхідної інформації й вміння її практичного застосування, здатність навчатися впродовж всього життя тощо.

Одним із шляхів максимально ефективного вирішення цієї задачі може стати формування критичного мислення вчителів загальноосвітньої школи в контексті відбору змісту навчального матеріалу, вибору форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності школярів.

Під критичним мисленням ми розуміємо особливості розумової діяльності особистості, які зумовлені характером завдань, що виникають перед нею в процесі пізнання соціальної дійсності, самопізнання, професійної діяльності, взаємодії з іншими людьми. Особистість як суб'єкт життя має здатність до такого мислення і потребу в ньому.

Вище наведене визначення ґрунтується на висновках Б.М. Теплова [5,с.11], А.А. Смирнова [4,с.7], Я.А. Пономарьова [3,с.95], котрі наголошували, що мислить не мислення, а людина; що пізнає, мислить завжди певна особистість; що конкретні пізнавальні задачі вимагають переважаючої участі тієї чи іншої сторони мислення.

В своїй пізнавальній діяльності вчителі піддають кожний новий факт критичному обмірковуванню. Саме завдяки критичному мисленню традиційний процес пізнання набуває індивідуальності та стає осмисленим, неперервним і продуктивним.

Проблема розвитку критичного стилю мислення у вчителів загальноосвітньої школи вимагає особливої уваги. Так аналіз багатьох підручників і засібників показує, що поданий в них навчальний матеріал вимагає істотної переробки.

В будь-якому випадку в підручниках присутні факти невідповідності відбору навчального матеріалу дидактичним критеріям, в них довільно включається матеріал, який відображає особисті наукові пріоритети упорядника. В той час як школярі не завжди готові зрозуміти все те, що їм пропонується, усвідомити, засвоїти, а потім використати засвоєне на практиці. Для правильного відбору змісту навчального матеріалу, вибору методів і форм навчально-пізнавальної діяльності учнів необхідно формувати у шкільного вчителя критичне мислення.

Формулювання цілей статті. Розглянути проблему формування критичного мислення вчителів загальноосвітньої школи “на робочому місці”, в контексті підвищення їх професійної майстерності

Виклад основного матеріалу. Основною метою формування критичного мислення вчителів є розширення мислительних компетенцій для ефективного вирішення теоретичних і практичних проблем шкільної освіти. При цьому необхідно враховувати такі принципи побудови технології розвитку критичного мислення:

– *інформаційної насиченості* навчального і практичного матеріалу для використання аргументів, доказів або спростувань, заснованих на конкретних фактах, джерелах, даних;

– *соціальної обумовленості предмету осмислення.* Раніше було відмічено, що критичне – це мислення соціальне, тому підбір проблем, задач, тем для обговорення слід здійснювати з урахуванням цієї особливої властивості;

– *комунікативності в процесі осмислення проблеми та її обговорення* з урахуванням того, що це мислення індивідуальне і самостійне, але проявляється воно в суперечках, дискусіях, при обговореннях і публічних виступах, тому комунікативні навички учасників в осмисленні проблеми задля формування даного типу мислення відіграють вирішальну роль в успіху;

– *мотивації і потреби в знаннях* – ґрунтується на тому, що відправним пунктом мислительної діяльності взагалі і проявів критичності мислення, зокрема, є рефлексія, яка можлива при умові, якщо людина мотивована на те, щоб пізнати, зрозуміти, осмислити, встановити істину або отримати позитивний результат;

– *науковості, достовірності та доступності інформації* – здатності й вміння визначати цінність інформації, необхідної для формування критичного мислення [6].

Так, зокрема, О. В. Коржуєв, В. О. Попков, О. Л. Рязанова наголошують на чотирьох етапах формування критичного мислення:

- 1) мотиваційний;
- 2) узагальненого теоретичного сприйняття проблеми;
- 3) сходження до конкретного;
- 4) узагальнення і готовності реалізовувати критичний стиль мислення в своїй (в нашому випадку професійній) діяльності [1].

Кожен етап має власні характеристики і орієнтує на конкретні форми роботи з розвитку критичного мислення.

Мотиваційний етап не обмежує цей процес певною технологією розвитку критичного мислення, а підпорядковує їх відбір конкретним фрагментам професійної діяльності педагога.

Максимально відповідає цьому етапу репродуктивний рівень сформованості критичного мислення, коли вчитель, захопившись ідеями критичного мислення, спроможний лише відтворювати надані йому зразки критичного осмислення фрагментів шкільної педагогічної дійсності й в дещо зміненому вигляді використовувати їх самостійно.

На мотиваційному етапі в процесі занять із вчителями “на робочому місці”, в контексті підвищення їх професійної майстерності, є доречною демонстрація таких особливостей наукового знання як неможливість досягнення абсолютної істини, наявність різноманітних інтерпретацій одних і тих історичних фактів.

При розгляді питань загальнодидактичного й загальнометодичного плану рекомендується проілюструвати необхідність критичного осмислення структури навчального матеріалу на рівні програми окремого шкільного курсу, її елементів, розділів, параграфів, виходячи з ступені їх відповідності загальнодидактичним принципам і критеріям відбору навчального матеріалу.

Етапу *узагальненого теоретичного сприйняття проблеми*, відповідає адаптаційний рівень сформованості критичного мислення. Останнє слід розуміти як оволодіння вчителем узагальненою структурою критичного мислення: об’єкт критичного осмислення – процедури – (типологія, класифікація) – результат.

На даному етапі в процесі занять з учителями “на робочому місці” необхідно систематично здійснювати виклад змістовних і методологічних основ критичного стилю мислення та його структури.

Етапу *сходження до конкретного* відповідають локально-моделюючі та системно-моделюючі рівні сформованості критичного мислення. Отримані на попередньому етапі загальні поняття конкретизуються на теоретичному та прикладному рівнях.

Згаданий етап в процесі занять із вчителями передбачає безпосередню їхню участь в осмисленні структури навчального матеріалу конкретного курсу; в оцінюванні відповідності окремих фрагментів навчального матеріалу критеріям змістовної насиченості та коректності навчальної інформації, а також завдань з корегування навчального матеріалу з метою максимальної відповідності зазначеним критеріям.

Етапу *узагальнення та готовності до використання критичного стилю мислення у власній професійній діяльності* відповідає найвищий рівень готовності вчителя із зазначеної проблеми.

Цей етап передбачає залучення педагога до методичної роботи (шкільні, районні методичні об’єднання, творчі групи тощо), до вирішення стратегічних задач загальноосвітньої школи.

Процес формування критичного мислення у шкільного вчителя має стати невід’ємною складовою його неперервної освіти. На заняттях з підвищення кваліфікації вчителів “на робочому місці” створюються умови для реалізації мотивації до формування критичного стилю мислення. Однією із задач згаданих занять має стати демонстрацію своєрідного еталону критичного мислення із самого широкого спектру шкільних проблем – як загальнопедагогічних, так і вузькометодичних, пов’язаних із конкретними науковими знаннями й методиками викладання шкільних навчальних курсів.

Особлива роль відводиться семінарським заняттям, на яких вчителі оволодівають видами діяльності, пов'язаними з формуванням, як власного критичного мислення, так і критичного мислення школярів за допомогою спеціальних завдань.

Проявом критичності розуму педагога є рефлексія. А. Коржуєв, В. Попков, О. Резанова під рефлексією розуміють роздуми, спостереження, самопізнання й виділяють три види рефлексії:

- 1) елементарний (розгляд і аналіз знань і вчинків);
- 2) наукову (критика й аналіз теоретичних знань);
- 3) філософську (осмислення буття і мислення, культури взагалі) [1, с.55].

А. Маркова розглядає її як зверненість свідомості шкільного педагога на самого себе, на облік думок учнів про його діяльність, як здатність педагога силою думки уявити картину ситуації, яка склалася в учня і на цій основі уточнити дані самоаналізу [2].

Таким чином, під час занять із вчителями "на робочому місці", в контексті підвищення їх професійної майстерності, великої уваги потребує процес формування в них якостей, необхідних для продуктивного обміну думками: толерантності, вміння слухати інших, відповідальності за власну точку зору. Для цього педагогу необхідно розвивати в себе здорову конструктивну рефлексію, яка сприятиме покращенню професійної діяльності й позбавить його від зайвих сумнівів і невпевненості в собі.

Для визначення ефективності впливу занять із вчителями "на робочому місці", в контексті підвищення їх професійної майстерності, на процес розвитку критичного мислення важливо знати:

1) як засвоюються і використовуються спеціальні критерії визначення критичної насиченості і критичної коректності в контексті відбору змісту навчального матеріалу, вибору форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності школярів, в основу яких покладені принципи критичної насиченості, і принципи критичної коректності;

2) чи формується в учителів в процесі таких занять система власних оціночних суджень, тобто навички критичного мислення;

3) чи сприяють набуті навички ефективному розв'язанню педагогічних проблем.

Матеріали для відповіді на ці питання були отримані в ході спостереження за діяльністю вчителів на уроках. З цієї метою в навчальних закладах були запроваджені спеціально розроблені варіанти уроків й перелічені нижче моделі професійно-навчальної діяльності вчителів.

1. Традиційна модель, яка включає теоретико-практичні заняття, практичну діяльність, спрямовану на використання засвоєних способів критичномисленнєвої діяльності.

2. Організація спільної роботи вчителів школи щодо вирішення конкретних педагогічних проблем: розробка методичних матеріалів, навчально-методичних комплексів тощо. Розроблений продукт апробується різними вчителями в практичній діяльності, потім отримані результати обговорюються й вносяться необхідні корективи.

3. Організація дослідницької діяльності. В рамках підготовчих семінарів вчителі знайомляться з організацією педагогічних досліджень, обирають теми для мікродосліджень, які здійснюються переважно в мікрогрупах, а обов'язковою умовою є їх аналіз й оцінка під час колективного обговорення, в ході якого аналізуються й оцінюються отримані результати.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, необхідно відмітити наступне.

1. При організації процесу підвищення кваліфікації "на робочому місці", в першу чергу, мають бути створені умови, які б забезпечили можливість включення кожного педагога в процес спільного (колективного) вирішення освітянських проблем з обов'язковим урахуванням тих обставин, що в своїй діяльності кожен вчитель є активним і самостійним суб'єктом, здатним активно і самостійно ставити цілі, обирати способи їх досягнення, будувати плани і програми, а також враховано різний віковий склад педагогів; різний рівень розвитку продуктивності професійної діяльності (від

репродуктивного до творчого); наявність стереотипів пізнавальної діяльності; внутрішній психологічний супротив частини вчителів запропонованим формам роботи з підвищення рівня кваліфікації; відсутність у частини вчителів усвідомленої необхідності розвивати в собі нові професійно-особистісні якості.

2. Процес критичного осмислення професійно-педагогічної діяльності має індивідуальний характер і без сумніву пов'язаний з особистістю педагога, з його орієнтацією на саморозвиток. Джерелом цього процесу виступає система усвідомлених вчителем протиріч в педагогічній діяльності, саме тому необхідно створювати в навчально-професійній діяльності такі ситуації, які б актуалізували діяльність вчителя з позицій критичного мислення.

3. Розвиток критичного мислення успішно здійснюється "на робочому місці" за умови вирішення завдань, що сприяють розвитку умінь:

- аналізувати і робити аргументовані висновки;
- висувати гіпотези;

• узагальнювати інформацію і використовувати отримані знання для вирішення різноманітних педагогічних проблем,

- співставляти, порівнювати й оцінювати інформацію з різних джерел;

4. Методика розвитку критичного мислення передбачає використання педагогічних технологій проблемної спрямованості: навчання в співробітництві; "мозкові атаки", дискусії; "круглі столи", "рольову гру проблемної спрямованості" тощо.

5. Підвищення кваліфікації "на робочому місці", дозволяє вчителям не тільки обмінюватися інформацією, якою вони володіють, але і більш адекватно – з позицій інших – оцінювати свої сильні або слабкі сторони. В процесі спілкування педагог-практик отримує можливість оприлюднити перед іншими членами педагогічного колективу напрацьовані в його досвіді прийоми і методи, співставити їх з прийомами і методами інших вчителів, підтвердити, поповнити або перебудувати власний досвід.

6. Критичне відношення до власного досвіду, його усвідомлення і переоцінка через інших сприяють професійному зростанню педагога-практика.

Грунтуючись на викладеному вище можемо зробити висновок, що розвиток критичного мислення і рефлексії шкільного вчителя дозволяє ефективно вирішувати задачі, що стоять перед ним на сучасному етапі розвитку загальноосвітньої школи.

Список використаних джерел

1. *Рефлексия и критическое мышление в контексте задач высшего образования / А.В. Коржуев, В.А. Попков, Е.Л. Рязанова // Педагогика. – 2002. – №1. – С. 18-22.*
2. *Маркова А.К. Психология труда учителя: Книга для учителя. / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.*
3. *Пономарев Я.А. Знание, мышление и умственное развитие / А.Я. Пономарев. – М.: Изд-во "Просвещение", 1967. – 264с.*
4. *Смирнов А.А. Избранные психологические труды: В 2-х т. Т.2. / А.А.Смирнов. – М.: Педагогика, 1986. – 342 с.*
5. *Теплов Б. М. Ум полководца / Б.М. Теплов. – М.: Педагогика, 1990. – 208 с.*
6. *Шакирова Д. М. Технология формирования критического мышления старшеклассников и студентов / Д.М. Шакирова.// Педагогика. – 2006. – №9. – С. 72-77.*

Стаття надійшла до редакції 24. 01. 2012.

Шеремет Н.

Отдел образования Днепропетровской райгосадминистрации пгт. Юбилейный,
Днепропетровский район, Днепропетровская область

СУЩНОСТЬ И ПУТИ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧИТЕЛЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Рассматриваются вопросы формирования критического мышления педагогов современной общеобразовательной школы в контексте повышения их профессионального мастерства.

Ключевые слова: критическое мышление, развитие.

Sheremet N.

Отдел образования Днепропетровской райгосадминистрации пгт. Юбилейный,
Днепропетровский район, Днепропетровская область

**THE ESSENCE AND THE WAYS OF CRITICAL THINKING DEVELOPMENT OF TEACHERS
OF COMPREHENSIVE SCHOOL**

This article is deals with the questions the formation of critical thinking teachers of comprehensive schools in the context of improving their pedagogical mastership.

Key words: *critical thinking, development.*